

GYORGYOVICH MIKLÓS¹ – ROSTA GERGELY²

A vallásosság szerkezete és a szinkretizmus térnyerése

Absztrakt

A tanulmány a magyar fiatalok vallásosságának átalakulásával foglalkozik, az intézményes vallásosság gyengülésére, a vallásosság dimenzióinak eltérő együttállásaira és a hittartalmak keveredésére fókuszálva. Kiindulópontunk, hogy a vallás visszaszorulása és átalakulása egymással párhuzamos folyamatok, ezért a szekularizáció mértéke mellett a vallásosság formáit és szerkezetét is érdemes vizsgálni. Az évtizedekre visszatekintő ifjúságkutatási idősor szerint az egyházasan vallásos önbesorolás visszaszorul, ám a legutóbbi adatfelvételek több vallásossági indikátor stabilizálódását vagy enyhe emelkedését mutatják, azaz a keresztény és ezoterikus hittételek elfogadottsága 2016 óta egyaránt nőtt. A vallásosság négy mutatójára – a szubjektív önbesorolásra, a keresztény hittételek elfogadására, a szertartáslátogatásra és az imádkozásra – épülő klaszterelemzéssel öt típust különítünk el, amelyek láthatóvá teszik a hit, a gyakorlat és a vallási önbesorolás eltérő együttállásait, azaz a „maga módján” önbesorolás több, egymástól eltérő vallásossági típusban is domináns, az intenzív vallásgyakorlattal és erős hittel jellemezhető intézményes típus viszont a korosztály bő egytizedét teszi ki. A klaszterezésbe be nem vont felekezeti kötődés e típusok mentén szintén erősen differenciál, ami külső megerősítést ad a tipológiának. A hit tartalmát tekintve viszont a keresztény és az ezoterikus elemek nem kioltják egymást, hanem pozitívan összefüggnek, így a kevert (*patchwork*) hitvilág a fiatalok legelterjedtebb hívő formája. A szinkretizmus ráadásul nem a vallástalanok, hanem éppen a magasabb keresztény hitű és vallásosként önmagukat meghatározó csoportok sajátja. A magyar fiatalok vallásossága tehát nem írható le kizárólag annak visszaszorulásával, hanem az

¹ Egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem.

² Egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem.

intézményes vallásosság gyengülése mellett individualizált vallásossági formák és szinkretikus hittartalmak egyaránt jelen vannak.

Kulcsszavak: vallás, vallásosság, fiatalok, szinkretizmus, szekularizáció, vallásgyakorlat, vallási individualizáció

Bevezetés

A modernitás és a vallás viszonyát sokáig az a leegyszerűsítő kérdés uralta, hogy vajon eltűnik-e a vallás a modern társadalmakban, vagy sem. Két, egymással versengő narratíva bontakozott ki. A klasszikus szekularizációs tézis szerint a modernizáció előrehaladtával (a társadalmi differenciálódás, az urbanizáció, a racionalizálódás és a növekvő jólét hatására) a vallás társadalmi jelentősége szükségszerűen csökken.^{3, 4} Az individualizációs tézis szerint viszont a vallás nem tűnik el az emberek igényei közül, hanem átalakul, így az intézményekhez kötött, „egyházias” formák gyengülésével együtt teret nyernek a személyes, közösségi keretektől független vallási formák.⁵ E folyamat Davie-hez⁶ köthető klasszikus megfogalmazása szerint a hit fennmaradhat egyházi kötődés nélkül is, sőt, a vallásosság a hivatalos intézményeken kívülre, a magánszférába húzódhat vissza.⁷ Eszerint tehát nem maga a vallás, hanem annak egy meghatározott, intézményes formája van válságban.

A szekularizációs elmélet egyes képviselői ezt olyan módon egyeztetik össze egymással, hogy az intézményestől eltávolodó individuális vallási formákat egy átmeneti kategóriának tekintik az elvallástalanodás útján. Az e köztes állapoton át vezető, generációkon átívelő folyamatot nevezi David Voas szekuláris átmenetnek (*secular transition*), magát a köztes állapotot pedig „fuzzy fidelitynek”, azaz a valláshoz fűződő, elköteleződés nélküli, langyos hűségnek.⁸

Ugyanakkor újabb kutatások inkább azt bizonyítják, hogy a valóság egyik narratívába sem illeszthető maradéktalanul.⁹ Pollack és Rosta¹⁰ éppen ezért nem elméleti tételekből, hanem empirikus kérdésekből indul ki, mondván, a hanyatlás és a fennmaradás folyamatai egyidejűleg, egymás mellett is végbemehetnek, sőt, régióként és felekezetenként eltérő mintázatban. Kelet-Közép-Európában például a vallási individualizáció a rendszerváltás után nem egyszerűen a hagyományos

3 Wilson 1982; Bruce 2002.

4 E felfogás a vallás visszaszorulását elsősorban az egyházas vallásgyakorlat hanyatlásában ragadja meg, szélsőséges formájában pedig egyenesen a „templom nélküli város” képét vetíti előre (Cox 1984).

5 Hervieu-Léger 2000.

6 Davie 1994.

7 Luckmann 1967.

8 Voas 2008; 2009; vö. Stolz et al. 2025.

9 Vö. Pollack–Rosta 2017; Rosta 2020.

10 Pollack–Rosta 2017.

vallásosság helyébe lépett, hanem sok esetben annak csökkenésével párhuzamosan létezik.¹¹ Bognár¹² a European Values Study négy hullámán is kimutatja, hogy a kelet-közép-európai régióban a megélt vallásosság az életvilághoz kötődő értékrend liberalizálódása közepette is stabilan elkülönül a nem vallásosokétól, azaz a térség vallásossága nem eltűnik, hanem a személyes szférába húzódva alakul át. A magyar fiatalok vallásosságát vizsgálva nem az a termékeny kérdés tehát, hogy eltűnik-e a vallás, hanem az, hogy milyen formákat ölt, és hová „vándorol” az intézményes kötődését vesztő vallásosság.

Jelen tanulmány két ilyen átalakulási tengely – az intézményi kötődés gyengülése és a szinkretizmus¹³ térnyerése – mentén kísérli meg megragadni ezt a folyamatot.

Az intézményi kötődés csökkenése

A vallási átalakulás leginkább tárgyalt iránya az intézményi kötődés gyengülése. A nemzetközi szakirodalom két fogalma ragadja meg ezt a folyamatot a legpontosabban. Egyfelől Davie¹⁴ „*believing without belonging*” gondolata, miszerint a hit fennmaradhat egyházi kötődés nélkül is, másfelől Voas¹⁵ a se nem elkötelezett, se nem teljesen szekuláris mérsékelt középmezőt leíró „*fuzzy fidelity*” fogalma. A kérdőívben is használt Tomka-skála¹⁶ „maga módján vallásos” kategóriája lényegében ennek a homályos, „képlékeny”¹⁷ középmezőnek a hazai megfelelője. Az ifjúságkutatás elmúlt húsz évének hat hulláma egyértelmű trendet rajzol ki. A magukat egyházasan vallásosnak tartó 15–29 évesek aránya nagyjából a felére esett (10-ről 5 százalékra), miközben a „maga módján” vallásosak hányada minden korábbinál magasabb szintet ért el, és a korosztály közel felét tette ki.¹⁸ Ezzel együtt a magukat vallástalannak vallók aránya egy évtizedes emelkedés után 2020-ra visszaszorult, a veszteség tehát nem a vallástalanság, hanem az individuálisan megélt vallásosság irányába mutat.¹⁹

¹¹ Rosta 2020.

¹² Bognár 2026.

¹³ Szinkretizmuson a továbbiakban azt értjük, amikor egyazon személy hitvilágában különböző – akár dogmatikailag össze nem egyeztethető – vallási hagyományokból származó elemek egyszerre vannak jelen. A fogalmat leíró, nem pedig értékelő értelemben használjuk (Stewart-Shaw 1994; Droogers 1989), azaz nem a hit „tisztaságának” hiányára utal, hanem a hittartalom összetételére. A szakirodalom ugyanerre a jelenségre a *patchwork* és a *bricolage* vallásosság fogalmát is használja.

¹⁴ Davie 1994.

¹⁵ Voas 2009.

¹⁶ Tomka 1998.

¹⁷ László 2020.

¹⁸ Gyorgyovich–Pillók 2021; vö. Rosta 2013; Hámori–Rosta 2013.

¹⁹ Gyorgyovich–Pillók 2014; 2021,

A folyamat mögött a vallásosság három klasszikus elemének, a felekezeti kötődésnek (*belonging*), a vallásgyakorlatnak (*behaving*) és a hitnek (*believing*) a szétválása is húzódhat,²⁰ amennyiben e dimenziók nem együtt mozognak, hanem a kötődés és a templomba járás gyakorisága esik a leggyorsabban, miközben az istenhit jóval stabilabb marad.²¹ A vallásgyakorlat ráadásul polarizálódik. A fiataloknál 2016 és 2020 között például emelkedett a szertartásokra rendszeresen, akár hetente többször is eljárók aránya, miközben azoké, akik soha nem vesznek részt a szertartásokon, tovább emelkedett, a közttes, alkalmi kategóriák csökkenése mellett.²² Ugyanezt a polarizációt a felnőtt népességen Rosta²³ is kimutatja.

A szinkretizmus térnyerése

A vallási individualizáció egyik sajátos formája a *patchwork* vagy *bricolage* vallásosság, amelyben a hívő nem egyetlen vallási hagyományra támaszkodik, hanem saját igényei szerint állítja össze világképét (akár egymással is feszültségben álló) vallási elemekből.²⁴ A jelenségkörhöz kapcsolódik a vallásosság magánszférába húzódása,²⁵ illetve a „spirituális, de nem vallásos” jellegű önmeghatározás terjedése is.²⁶ A szinkretizmus azonban nem egy „bármit bármivel” típusú hitkonstrukció. Saroglou²⁷ szerint a hitek kombinálása nem véletlenszerű, hanem kognitív, érzelmi és motivációs szabályszerűségeket követ, és jellemzően inkább a kultúra által felkínált, egymással is összeilleszthető elemek köré szerveződik. Az egyén tehát nem a semmiből épít, hanem egy behatárolt spirituális készletből válogat. Ezért a látszólagos sokféleség is leginkább néhány jól értelmezhető mintázatba rendeződik, a hazai esetben tipikusan egy keresztény mag és néhány visszatérő ezoterikus elem ötvözete köré.

A *patchwork* vallásosság hátterében részben a vallási szocializáció megváltozott logikája is sejthető. A korábbi, reprodukciós modell²⁸ mellett elterjedt a konstruktivista értelmezés, amelyben a vallásosság nem készen átvett, lezárt „tananyag”, hanem folyamatosan újraépített, kritikusan válogatott és innovált tartalom.²⁹ Ezért

²⁰ Stolz et al. 2025.

²¹ Rosta 2020.

²² Gyorgyovich–Pillók 2021.

²³ Rosta 2020.

²⁴ Wuthnow 1998; Hervieu-Léger 2000; Davie 1994.

²⁵ Luckmann 1967.

²⁶ Ammerman 2013.

²⁷ Saroglou 2006.

²⁸ Az a megközelítés, amely a vallásosság generációk közötti átadását elsősorban a szülői vallási minták, meggyőződések és gyakorlatok következő generáció általi átvételeként értelmezi. Eszerint a vallási szocializáció eredményessége azáltal mérhető, hogy a szülői vallásosság milyen mértékben reprodukálódik az utódok körében.

²⁹ Pusztai–Demeter–Karászi 2019; Marti 2015.

is a fiatalabb nemzedékek körében a legjellemzőbb (egyelőre) a kevert hitvilág, hiszen ők a korábbi generációknál szélesebb kulturális és spirituális kínálatnak vannak kitéve. A konstruktivista logika viszont nem írja felül a szocializációs ágensek hatását, hazai viszonylatban továbbra is egyértelműen elsődleges a családi vallásos szocializáció szerepe.³⁰ A vallásos neveltetésben részesült fiatalok túlnyomó többsége felekezethez tartozónak vallja magát, és a vallásosság szinte minden dimenziója mentén magasabb értékeket mutat, mint a vallásos nevelést nélkülözők, jóllehet ennek hatása nemzedékről nemzedékre gyengül, még ma is a fiatalok vallásosságának egyik legerősebb előrejelzője.³¹ A *patchwork* hit így pontosabban egy olyan aktív újraserkesztésként ragadható meg, amely továbbra is erősen kötődik az eredeti, családi vallási szocializáció kereteihez.

Hazai viszonylatban a szinkretizmus a keresztény és ezoterikus hitelemek együttes elfogadásával ragadható meg empirikusan. Rosta³² a túlvilágban (keresztény tétel) és a lélekvándorlásban (indiai eredetű tétel) egyszerre hívők arányának növekedésén keresztül mutatja ki a jelenséget, amely arány 1991 és 2018 között megtöbbszöröződött, miközben a kizárólag Istenben való hit egyre ritkább. Gyorgyovich és Pillók³³ a keresztény (Isten, mennyország, pokol) és az ezoterikus (horoszkóp, kabala, lélekvándorlás) tételekben való hit keresztezésével különít el „tisztán keresztény”, „részleges hitű keresztény”, „*patchwork*”, „tisztán ezoterikus” és „semmilyen sem hívó” csoportokat. Eszerint a kevert hitvilág a fiatalok körében meglepően gyakori, amit más mintán felvett kutatás is megerősít, a 18–29 évesek közel fele ugyanis ötvözi a keresztény és más spirituális forrásokból származó hiedelmeket.³⁴ A jelenség tanulsága, hogy a szinkretizmus nem korlátozódik a vallástalanokra vagy a felekezet nélküliekre: a magukat egyháziaknak vallásosnak tartók egy része is hisz például asztrológiában vagy lélekvándorlásban, vagyis a kevert hit a vallásos önbesoroláson belül is jelen van. Ez tehát nem a vallásosság gyengülésének, hanem inkább átalakulásának a jele, így a fiataloknál nem a transzcendencia iránti igény szűnik meg, hanem annak tartalma és szerkezete válik egyénivé és kevertté. Némileg árnyalja a képet viszont, hogy a „semmilyen sem hívók” aránya ezzel együtt nem a fiataloknál a legmagasabb, hanem nagyjából kiegyenlített a korcsoportok között, ami szintén gyengíti a fiatalok fokozott elvallástalanodásáról szóló közhelyet.³⁵

A klasszikus szekularizációs várakozással szemben tehát a modernitás nem feltétlenül jár a transzcendens iránti fogékonyság maradéktalan eltűnésével, hanem

³⁰ Rosta et al. 2024; 2025.

³¹ Gyorgyovich 2025.

³² Rosta 2020.

³³ Gyorgyovich–Pillók 2021.

³⁴ Gyorgyovich 2025.

³⁵ Gyorgyovich 2022; 2025.

a vallási és spirituális opciók pluralizálódását is magával hozhatja.³⁶ E pluralizálódás viszont nem jelent egyszerű helyettesítést, ugyanis az individuális vallási és spirituális formák térnyerése számszerűleg nem ellensúlyozza az intézményes vallásosság visszaszorulását, az individuális és az egyházas vallásosság közötti pozitív összefüggés pedig szintén gyengíti azt a feltételezést, hogy a két forma egymás alternatívájaként szerveződne.³⁷ A hagyományos egyházi monopólium gyengülésével így egymás mellett élő, részben egymással is versengő vallási és spirituális kínálatok jelennek meg. E folyamat másik aspektusát ragadja meg Bognár³⁸ a spiritualizmus új típusának térnyeréseként, amelyben az intézményesült vallásosság háttérbe szorulásával az egyéni értelemadás és a több vallási hagyományból építkező értelemkeresés szerepe nő meg. Davie „*believing without belonging*” tézisének kevésbé hangsúlyozott olvasata, hogy az intézményes vallás gyengülését a vallás spiritualizálódása kíséri,³⁹ ami – mint látni fogjuk a hazai adatokon is – a hit tartalmának diffúzzá válásában is tetten érhető. A személyes, keresztyén tanításnak megfelelő istenkép visszaszorul, míg a kevésbé körülírt, „szellemként vagy életerőként” elgondolt transzcendencia képe egyre nagyobb teret nyer, az istenhit fennmaradása tehát jórészt épp ennek a diffúz képnek a terjedéséből fakad.⁴⁰ A hit (például Istenben) tehát nem feltétlenül szűnik meg, hanem elszakad a dogmatikailag meghatározott istenképtől. A fiatalok ráadásul nyitottnak tűnnek a nem keresztyén gyökerű tartalmakra, hiszen egy 2017-es hazai felmérés szerint a 18–29 évesek jóval nagyobb arányban tudnak azonosulni keleti eredetű vagy alternatív irányzatok tanításaival, mint az idősebbek, és nagyobb arányban tartják elképzelhetőnek azt is, hogy egyszerre több vallás tanításai is érvényesek lehetnek.⁴¹ Többek között e nyitottság eredménye is a vallási mintázatok rendkívüli belső változatossága.

E két tengely nem független egymástól, hanem ugyanannak a folyamatnak a két arca: az intézményi kötődés gyengülése, a hit egyéni (újra)szerkesztése, a hitformák és vallási önbesorolások szóródása egyazon átalakulás egymásba kapcsolódó mozzanatai.

Jelen tanulmányunkban ezért arra keressük a választ, hogy miként változott a magyar fiatalok vallásossága az elmúlt két évtizedben, illetőleg e változások mennyiben ragadhatók meg az intézményes vallásosság visszaszorulásával és a vallási mező belső differenciálódásával. Vajon a vallásosság egyes dimenziói egymással párhuzamosan gyengülnek, vagy eltérő pályákat követnek? Továbbá mi-

³⁶ Berger 2014.

³⁷ Pollack–Rosta 2017.

³⁸ Bognár 2026.

³⁹ Vö. Davie 1994.

⁴⁰ Rosta 2020.

⁴¹ Gyorgyovich 2020.

lyen, egymástól empirikusan elkülöníthető vallásossági mintázatok rajzolódnak ki a fiatalok körében, és e mintázatok miként rendezik újra az egyházas, individuális és nem vallásos pólusok közötti teret?

Eredmények

A fiatalok vallásosságának változása

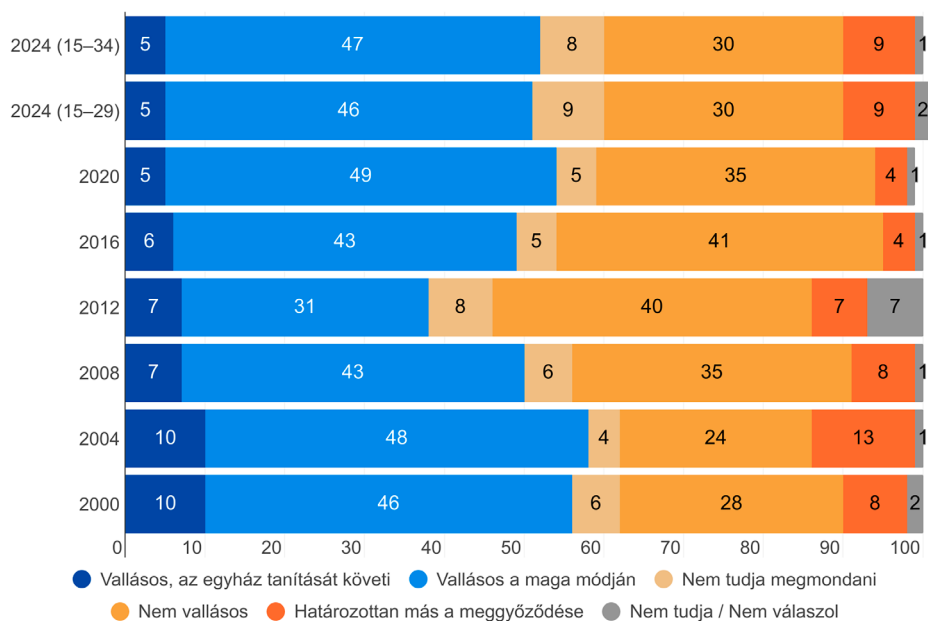
A 2024-es keresztmetszeti adatok részletes vizsgálata előtt az ifjúságkutatások negyedszázados sorozatának ívébe illesztjük a felhasznált változók eredményeit. A sorozat egyes kérdéseit eltérő időpontoktól kezdve tették fel, így a visszatekintés terjedelme tételenként változó.⁴² A trendek együtt viszont nem egy egyenes vonalú, minden dimenziót egyformán érintő vallástalanodást, hanem a vallásosság dimenzióinak széttartását fedik fel, amelynek magyarázatára a fejezet második felében térünk ki.

A leghosszabb idősor a Tomka Miklós-féle vallási önbesorolás-skálához tartozik. Az egyház tanítását követő, egyházasan vallásos fiatalok aránya negyedszázad alatt megfeleződött. A 2000-es évek eleji 10 százalékról 2024-re 5 százalékra csökkent. A „maga módján” vallásosság viszont 2012 kivételével végig a domináns önbesorolás maradt (43–49 százalék között), nem zsugorodott különösebben, így stabilan a legnépesebb kategória.⁴³ A kétfajta vallásos önbesorolás együttes aránya 2000 óta enyhén csökkent, mindazonáltal 2024-ben is minden második fiatal vallásosnak mondta magát. Ezzel párhuzamosan a „nem vallásos” és a „határozottan más meggyőződésű” csoport együttes aránya valamelyest emelkedett, az elmúlt közel negyedszázadban azonban 2012 kivételével egyetlen adatfelvételi hullámban sem haladta meg a vallásosként önmagukat meghatározókéét.

⁴² A 2024-es hullámot két korcsoportos bontásban is szerepeltetjük: a 15–29 évesekét a korábbi hullámokkal való összehasonlíthatóság miatt, a 15–34 évesekét pedig azért, mert a tanulmány keresztmetszeti elemzései erre a teljes vizsgálati populációra épülnek. A 2024-es elemszámok – egyes korábbi hullámokhoz hasonlóan – kérdésenként eltérnek: a vallási önbesorolás és a szertartás-látogatás a teljes mintán (n = 5000), a vallásos neveltetés, az imádkozás és a hittételek pedig a vallási blokk 1250 fős, önmagában is reprezentatív almintáján szerepeltek.

⁴³ A 2012-es adatfelvétel eredményeinek értelmezése némi óvatosságot igényel. Ebben a hullámban a „maga módján vallásos” önbesorolás aránya az idősor egészéhez képest számottevően alacsonyabb, miközben a válaszhíány aránya magasabb. Az eltérés a megelőző és az azt követő adatfelvétel eredményeiben nem mutatkozik meg hasonló módon. Ebből fakadóan a 2012-ben megfigyelhető törést nem tekintjük önmagában tartós trend bizonyítékának.

1. ábra: Vallásossági önbesorolás⁴⁴ (Tomka-féle 5 kategóriás kérdés, %)

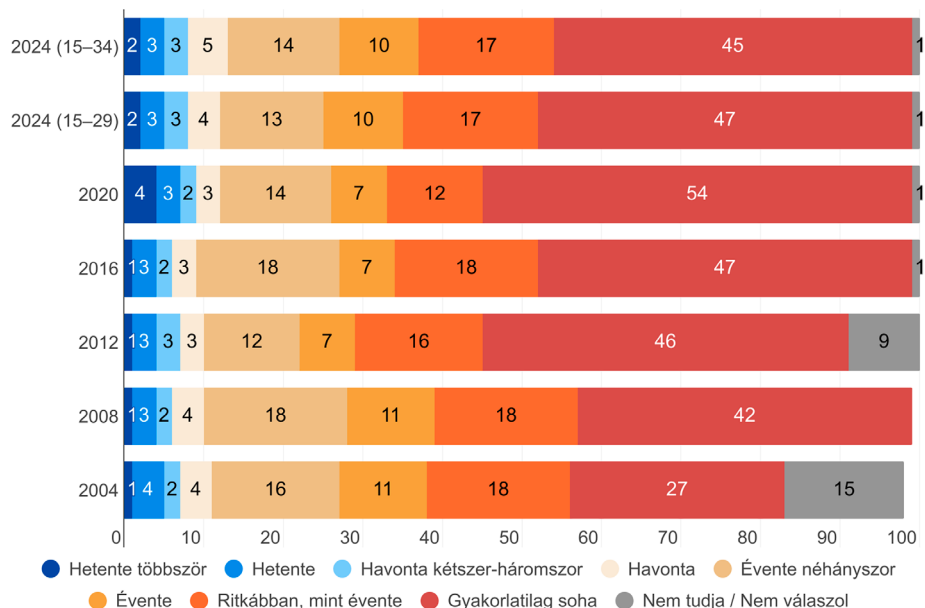

Forrás: saját szerkesztés

A vallásgyakorlat oldalán a rendszeres, legalább heti szertartáslátogatók aránya végig egy gyenge kisebbség maradt (~5 százalék), ezzel együtt a legalább havi látogatók tendenciája 2020-ra 10 százalék fölé ugrott, amit 2024-ben is megtartott a korosztály.

⁴⁴ Kérdés: „A következő kijelentések közül melyikkel tudná önmagát a leginkább jellemezni?” Bázis: $n_{2000} = 7931$; $n_{2004} = 7989$; $n_{2008} = 7968$; $n_{2012-2020} = 8000$; $n_{2024 [15-29]} = 3580$; $n_{2024 [15-34]} = 5000$

2. ábra: Szertartáslátogatás gyakorisága⁴⁵ (%)

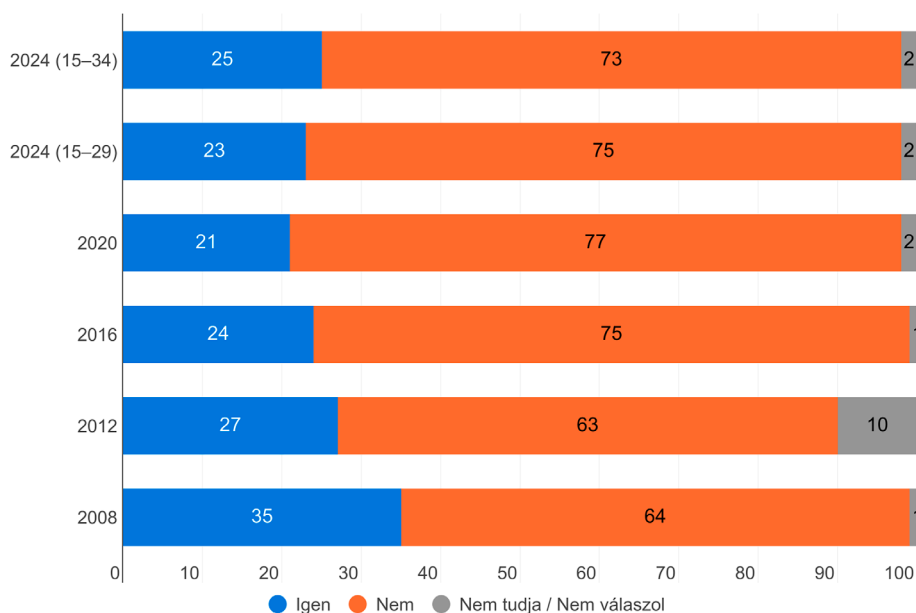

Forrás: saját szerkesztés

Hasonló, ugyanakkor erőteljesebb visszaesés figyelhető meg a vallásosság átörökítésében. Azaz a vallásos nevelésben részesülők aránya a 2008-as 35 százalékról 2020-ra 21 százalékra esett, majd 2024-ben enyhén, 23–25 százalékra emelkedett. A vallásosság nemzedéki átadása az időszak során az önbesorolásnál és a vallásgyakorlatnál is nagyobb mértékben gyengült. Ez nem feltétlenül a vallásátadás hatékonyságának változását jelenti, hanem azt, hogy egyre szűkebb az a társadalmi kör, amelyben a vallás továbbadásának igénye egyáltalán megjelenik. E folyamat egyúttal háttere is lehet annak a kohorszcsere-mechanizmusnak, amely az intézményi kötődés visszaszorulását is vélhetően hajtja.

45 Kérdés: „Esküvőktől, temetésektől és családi eseményektől eltekintve, mostanában milyen gyakran szokott részt venni vallási szertartáson?” Bázis: $n_{2004} = 6829$; $n_{2008} = 7898$; $n_{2012} = 8000$; $n_{2016-2020} = 2000$; $n_{2024 [15-29]} = 3580$; $n_{2024 [15-34]} = 5000$

3. ábra: Vallásos neveltetés otthon⁴⁶ (%)

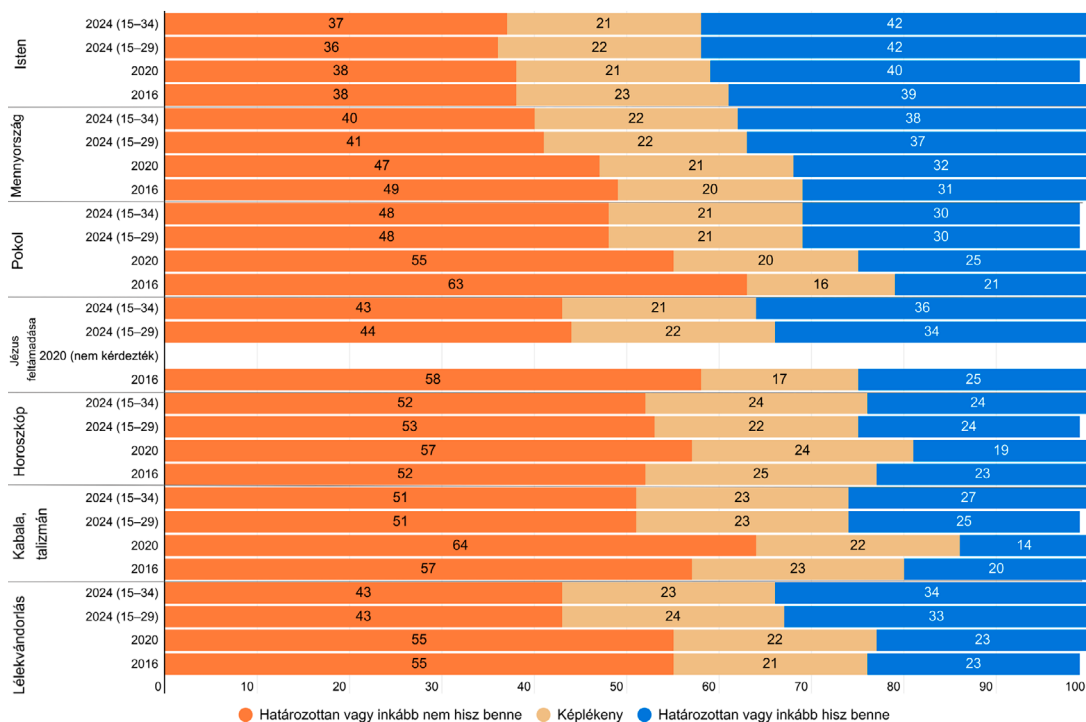

Forrás: saját szerkesztés

A különböző keresztény és ezoterikus hittételek elfogadottsága ugyanakkor az eddig vizsgált folyamatoktól részben eltérő dinamikát mutat. A keresztény tételek elfogadása 2016 és 2024 között nem csökkent, hanem stabilizálódott vagy nőtt: az istenhit 40 százalék körül stagnál, a mennyországban, a pokolban és Jézus feltámadásában hívők aránya pedig emelkedett. Az ezoterikus tételek elfogadottsága (jellemzően alacsonyabb szintről indulva) egyes esetekben a keresztény hittételeknél is nagyobb mértékben nőtt: a lélekvándorlásban hívők aránya a 2016-os 23-ról 33 százalékra nőtt a 15–29 évesek körében, a kabalahit a 2020-as alacsonyabb értéket követően 13 százalékponttal emelkedett. Vagyis miközben az intézményes vallásosság és a gyakorlat némileg erodált vagy stagnált, a különböző tételekben való hit (keresztény és ezoterikus formában egyaránt) nem, sőt, a legutóbbi hullámban mérsékelten meg is erősödött.

⁴⁶ Kérdés: „Vallásosan nevelték, nevelik Önt otthon?” Bázis: $n_{2008} = 7996$; $n_{2012} = 8000$; $n_{2016} = 8000$; $n_{2020} = 2000$; $n_{2024 [15-29]} = 896$; $n_{2024 [15-34]} = 1250$

4. ábra: Hit mélysége különböző hittételekben⁴⁷ (%)

Forrás: saját szerkesztés

A 2024-es adatbázis két olyan mutatót is tartalmaz, amely korábbiól nem áll rendelkezésre. A Századvég 7 fokú, szubjektív vallásosságot mérő skáláján⁴⁸ a megoszlás a vallástalan pólus felé húz, a fiatalok több mint fele (53 százalék) a legalsó 3 (vallástalanság felé húzó) fokot jelölte, és csupán 22 százalékuk a felső 3-at, a középső 4-es értéket 23 százalék választotta.⁴⁹

Az imádkozás gyakorisága⁵⁰ ugyancsak a rendszeres vallásgyakorlat alacsony elterjedtségét mutatja, a fiatalok közel fele (49 százalék) gyakorlatilag soha nem

47 Kérdés: „Kérem, mondja meg, hisz-e Ön a következőkben?” Bázis: $n_{2016} = 1864-1909$; $n_{2020} = 1919-1937$; $n_{2024 [15-29]} = 847-863$; $n_{2024 [15-34]} = 1189-1203$

48 László 2020.

49 A 7 fokú skála és Tomka Miklós mérőeszköze erősen korrelál egymással (Cramér's V: 0,513, $p < 0,001$), de nem képezi le maradéktalanul egymást. Míg az egyház tanítását követő vallások egyértelműen a 7 fokú skála vallásos pólusán, a nem vallások és a határozottan más meggyőződésűek pedig annak vallástalan pólusán sűrűsödnek, addig a „maga módján” vallások leginkább a köztes, 3–5. fokokon felülreprezentáltak.

50 A kérdés most így hangzott: „Milyen gyakran szokott Ön imádkozni?” Korábban: „Milyen gyakran szokott Ön imádkozni, meditálni vagy ehhez hasonló tevékenységet végezni?” Így a kérdések nem voltak együttesen bemutathatók.

imádkozik, mindössze tizedük teszi ezt legalább hetente, további tizedük pedig legalább havonta.

Az elmúlt adatfelvételek során kialakult trendek tehát nem lineáris szekularizációt, hanem átrendeződést mutatnak. Az intézményi és viselkedési dimenziók kisebb hullámzásokkal ugyan, de eleve alacsonyak voltak és csökkentek, a hit viszont nem tűnt el, sőt a legutóbbi hullámban keresztény és ezoterikus vonalon egyaránt erősödött. A 2020-as és 2024-es eredmények tehát árnyalják a vallásosság egyirányú visszaszorulásának képét. Több indikátor esetében stabilizálódás vagy enyhe emelkedés is látható, amely egyre inkább a nem egyházas vallásosság egyes formáiban jelenik meg, miközben 2016 óta a legalább havi rendszerességgű vallásgyakorlat aránya is nőtt. Éppen e folyamatok összetettsége veti fel a kérdést, hogy a vallásosság egyes dimenziói miként rendeződnek egymáshoz, illetőleg kimutatható-e a hittartalmak szinkretikus átrendeződése. A következő két alfejezetben e kérdéseket járjuk körül, előbb a vallásosság formáinak tipológiájával, majd a hittartalom szerkezetének elemzésével.

A vallásosság szerkezete és az intézményi kötődés leválása

Az irodalmi háttérben felvázolt átalakulási folyamatot nem dimenzióként, hanem a dimenziók együttállásán keresztül közelítjük meg. Az első tengely – az intézményi kötődés gyengülése – ugyanis nem önmagában az egyik vagy másik mutató csökkenésében ragadható meg a legélesebben, hanem abban, hogy a vallásosság klasszikus elemei (a felekezeti kötődés, a vallásgyakorlat és a hit dogmatikus tételekben) együtt mozognak-e még vagy széttartanak.⁵¹ Ezt a kérdést egy tipológiával válaszoljuk meg, így a fiatalok vallásossági mintázatait olyan empirikus típusokba rendezzük, amelyek megmutatják, hol és hogyan válik le egymásról a hit, a gyakorlat és az intézményi önbesorolás.

A tipológia felépítése

Az elemzés a Magyar Fiatalok 2024 vallási blokkjának 1250 fős, önmagában is reprezentatív almintáján készült, amelyen az imádkozásra és a hittételekre vonatkozó kérdéseket is feltették; az érvényes esetek száma 1155.⁵² A klaszterelemzésbe a vallásosság 4, sztenderdizált mutatóját vontuk be: a 7 fokú szubjektív vallásosságskálát (1 = vallástalan, 7 = vallásos), az elfogadott keresztény hittételek számát (Isten, mennyország, pokol; 0–3), a szertartáslátogatás és az imádkozás gyakoriságát (mindkettőt 4 fokozatra állítva: legalább hetente / legalább havonta / alkalmanként-évente / ritkábban vagy soha). A négy mutató a vallásosság klaszterikus dimenzióit fedi le, a szubjektív vallásosságot, a hagyományos keresztény

⁵¹ Rosta 2020.

⁵² A klaszterelemzésbe bevont 4 változó mindegyikére érvényes választ adók száma.

tanokba vetett hitet, illetve a nyilvános és a magángyakorlatot.⁵³ A keresztény és nem keresztény elemek keveredését szándékosan nem itt, hanem a következő fejezetben (a szinkretizmus tengelye mentén) vizsgáljuk, hogy ez a tipológia tisztán a kötődés és a gyakorlat leválását ragadja meg.⁵⁴

A megoldást három, a klaszterezésbe be nem vont külső vallásossági mutatóval validáltuk: a jelenlegi felekezeti kötődéssel, a Tomka-féle önbesorolás-skálával és a vallásos neveltetéssel.

1. táblázat: A vallásossági klaszterek profilja⁵⁵

	Szekulárisak	Kulturálisan vallásosak	Privát hívők	Individualizált elkötelezettek	Intézményes elkötelezettek
Szubjektív vallásosság	-0,92	0,45	-0,03	0,84	1,09
Keresztény hit-tételek száma	-0,82	-0,64	1,00	1,21	0,78
Szertartáslátogatás	-0,77	0,43	-0,67	0,34	2,17
Imádkozás	-0,78	0,2	-0,68	0,73	1,59
Arány (%)	38,9	19,8	9,0	20,7	11,5

Forrás: saját szerkesztés

A *szekulárisak* alkotják a legnépesebb csoportot (38,9 százalék): mind a négy mutató az átlag alatt helyezkednek el. Ha van is, gyakorlatilag nem gyakorolják vallásukat, hitük alacsony. Túlnyomó többségük (81 százalék) semmilyen felekezethez nem érzi magát tartozónak, közel 80 százalékuk nem vallásosnak vagy határozottan más meggyőződésűnek vallja magát, és mindössze 1,6 százalékuk részesült vallásos nevelésben. Látni kell azonban, hogy ez a pólus sem teljesen vallásmentes, ötödük ugyanis (mégpedig zömmel katolikusként) névlegesen továbbra is kötődik valamelyik felekezethez, és 16 százalékuk a „maga módján” vallásosnak mondja magát – vagyis a kulturális kötődés a gyakorlat és a hit hiányában is fennmaradhat.

A *kulturálisan vallásosak* (19,8 százalék) közepes vallási önbesorolás mellett alacsony keresztény hitet, alkalmi vallásgyakorlatot mutatnak. Csaknem 80 százalékuk

53 A hitre és a gyakorlatra vonatkozó mutatók a vallásosság többdimenziós mérésének Glock és Stark (1965) nevéhez köthető hagyományát követik, a szubjektív önbesorolás pedig a hazai kutatásokban meghonosodott, az egyéni vallási önértelmezést is megragadó kiegészítés (vö. Földvári–Rosta 1998; Tomka 1998).

54 A változókat *z-score*-ra alakítottuk, majd a (Ward-módszeren alapuló) hierarchikus klaszterelemzési eljárás mentén kialakult struktúrát K-középpontú klaszterezési eljárással kombinálva 5 klasztert különítettünk el. A klaszterszámot a hierarchikus klaszterelemzés agglomerációs együtthatójának törése, valamint dendrogramja, majd az értelmezhetőség alapján rögzítettük.

55 Bázis: $n_{2024 [15-34]} = 1155$; sztenderdizált átlagok

kötődik felekezethez (59 százalékuk katolikus⁵⁶), kétharmaduk (67 százalék) a „maga módján” vallásos, és ötödük (21 százalék) vallásos nevelésben is részesült. E sajátos, elsőre talán meglepő kombináció leginkább a kulturális kereszténység mintázatához áll közel: körükben a felekezeti kötődés és az alkalmi rituális részvétel a doktrinális hit gyengesége mellett marad fenn, vagyis a *belonging* és részben a *behaving* fennmaradása gyenge *believinggel* társul.

A *privát hívők* kis (9,0 százalék), de fontos csoportja ugyanakkor nem illeszkedik a vallásosság intenzitása mentén kirajzolódó sorrendbe. Szubjektív vallási önbesorolásuk az átlag körül szóródik, a keresztény tételekben való hitük viszont magas, vallásgyakorlatuk ezzel szemben gyakorlatilag nincs (ritkán vagy soha nem járnak szertartásra és nem imádkoznak). Közel felük (43 százalékuk) nem kötődik felekezethez (ez a legmagasabb arány a hívő csoportok között), 28 százalékuk pedig egyenesen vallástalannak vallja magát, miközben keresztény hittételeket fogad el. Egyikük sem tartja magát egyházasan vallásosnak, és csupán 9,6 százalékuk kapott vallásos nevelést. Ez a típus áll a legközelebb a „*believing without belonging*”⁵⁷ mintázatához, jóllehet nem annak vegytiszta esete: többségük névlegesen kötődik valamelyik felekezethez, e kötődés mögött azonban sem vallásgyakorlat, sem egyházas vallásos önbesorolás nem áll. A vallási dimenziók széttartása tehát nem a kötődés hiányában, hanem annak kiüresedésében ragadható meg. Ők nem az otthoni vallásos neveletésben részesült, majd a gyakorlatból fokozatosan kikopott fiatalok maradékát alkotják, akiknél a korábbi vallásos nevelés egyes elemei tartósan megőrződtek, hanem olyanok, akiknél a vallásosság szinte kizárólag a hit dimenziójában mutatkozik meg. Ez valószínűleg nem elsődleges vallási szocializációból, hanem másodlagos, kulturális hatásokból (a tágabb társadalmi és családi környezetből) származik, tehát nem egy korábban intenzívebb vallásgyakorlat vagy vallásos nevelés lenyomata. A dimenziók széttartása itt a legteljesebb: a főbb hitelemeket megőrzik, miközben a vallásgyakorlat és a vallásos önbesorolás is levált róluk, a felekezeti kötődés pedig jórészt tartalom nélküli formasággá vált.⁵⁸

Az *individualizált elkötelezettek* (20,7 százalék) a legmagasabb keresztény hitű csoport. Magas szubjektív vallásosság és rendszeres imádkozás jellemzi őket, templomba viszont csak mérsékeltebben járnak. Szinte mindannyian (94 százalék) kötődnek felekezethez (körükben pedig a többi klaszterhez képest a reformátusok aránya magasabb, 25 százalék), és 63 százalékuk vallásos neveltetésű, mégis 82 százalékuk

56 Római és görög katolikusok együtt.

57 Davie 1994.

58 A tipológia robusztusságát látens osztályelemzéssel (LCA) is ellenőriztük (amelyben a szertartás- és imagyakorlás az eredeti, 9 fokú skálán szerepelt). Az 5 látens osztály tartalmilag megfelelt a klaszterelemzés 5 típusának, és az egyéni szintű besorolás is nagyrészt egyezett: a *szekulárisak*, az *intézményes elkötelezettek* és a *privát hívők* döntő többsége azonos csoportba került. A relatív entrópia 0,877 volt, ami az osztályok éles elkülönülését jelzi. A legkevésbé éles határ mindkét módszerben az *individualizált* és az *intézményes elkötelezettek* között húzódik, jelezve a két, egymáshoz közeli vallásosságforma átmeneti jellegét.

a „maga módján” vallásosnak írja le magát, és csupán 9 százalékuk egyházasan vallásosnak. Ők egy elkötelezett, hívő csoport, amelynek elköteleződése individualizált formát ölt, így náluk az erős hit és a személyes ima mérsékelt intézményi részvétellel és túlnyomórészt „a maga módján” értelmezett vallásossággal párosul.

Az *intézményes elkötelezettek* (11,5 százalék) a második legkisebb és a vallásosság több dimenziójában is magas értékeket mutató típus. Magas szubjektív vallásosság, intenzív szertartás-látogatás és imádkozás, valamint erőteljes hit jellemzi őket a felsorolt három tétel mentén. 82 százalékuk kötődik felekezethez, 63 százalékuk vallásos nevelést is kapott, és körükben a legmagasabb az egyházasan vallásos önbesorolás aránya (33 százalék), bár még itt is a felük „maga módján” vallásosnak tartja magát. Ők az intézményesen lehorgonyozott mag, amelyben a hit, a gyakorlat és a kötődés ténylegesen együtt mozog, és érdemi része az egyház tanításával azonosul.

2. táblázat: A klaszterek a külső validáló mutatókon⁵⁹ (%)

		Szekulárisak	Kulturálisan vallásosak	Privát hívők	Individualizált elkötelezettek	Intézményes elkötelezettek
Felekezeti tagság (érzület alapján)	Katolikus	15,8	59,0	43,6	60,8	55,3
	Református	2,7	16,3	10,9	25,4	18,9
	Evangélikus	0,4	1,8	2,0	6,3	3,8
	Egyéb	0,2	1,8	1,0	1,3	3,8
	Nem tartozik felekezethez	80,8	21,1	42,6	6,3	18,2
Szubjektív vallásosság	Vallásos, az egyház tanítását követi	0,2	1,7	0,0	9,2	32,6
	Vallásos a maga módján	16,3	66,8	51,0	82,1	50,0
	Nem tudja megmondani, hogy vallásos-e vagy sem	4,0	14,8	11,8	6,7	8,3
	Nem vallásos	58,0	12,2	28,4	2,1	4,5
	Nem vallásos, határozottan más a meggyőződése	21,4	4,4	8,8	0,0	4,5
Vallásos neveltetés	Igen	1,6	21,3	9,6	63,3	63,3

Forrás: saját szerkesztés

⁵⁹ Bázis: $n_{2024 [15-34 \text{ évesek}]} = 1155$, blokkonkénti oszlopszázalékos megoszlás; az egyes blokkokon belül az értékek klaszterenként 100 százalékra egészülnek ki, a vallásos neveltetés sorában pedig az igen válaszok aránya szerepel

A típusok a hit–gyakorlat tengely mentén rendeződnek, és ebben az elrendezésben a vallásosság egyes dimenzióinak eltérő együttállásai rajzolódnak ki. A három magasabb hitű típus (*privát hívők*, *individualizált* és *intézményes elkötelezettek*) a keresztény hitben osztozik, a vallásgyakorlat terén azonban széttart, a gyakorlat hiányától (*privát hívők*) a magánáhitaton és mérsékelt templomba járáson át (*individualizált elkötelezettek*) a rendszeres intézményi gyakorlatig (*intézményes elkötelezettek*). A hit és a gyakorlat közötti kapcsolat tehát korántsem egyértelmű, hasonló doktrinális hitszint akár gyökeresen eltérő gyakorlattal is együtt járhat. A két alacsony hitű típus pedig abban különbözik, hogy a gyenge keresztény hit kulturális és alkalmi kötődéssel társul-e (*kulturálisan vallásosak*) vagy annak hiányával (*szekulárisak*). Az erős hitet, intenzív vallásgyakorlatot és intézményi kötődést egyesítő típus viszonylag kicsi (11,5 százalék), a vallásilag inaktív pólus nagy (38,9 százalék), a korosztály mintegy fele pedig az individualizált középmezőt foglalja el, megerősítve azt a tézist, hogy az intézményes vallásosság visszaszorulása mellett nem(csak) a vallástalanság, hanem az egyénileg megélt vallásosság különböző formái is jelen vannak.⁶⁰

Az individualizált vallásosság elterjedtségének egyik legbeszédesebb jele a „maga módján” önbesorolás általánossá vált jellege. A kategória az öt típusból négyben abszolút többséget élvez, és még az *intézményes elkötelezettek* körében is csak harmaduk vallja magát egyházasan vallásosnak. A „maga módján” önbesorolás ugyanakkor igen eltérő hit- és gyakorlati mintázatokkal társul, és a vallásos önértelmezés mintegy alapértelmezett változatává vált, ami a „fuzzy fidelity”⁶¹, illetve a Tomka⁶² által azonosított „maga módján vallásos” kategória hazai arca. Ez indokolja a többdimenziós tipológiát is, ugyanis az önbesorolás önmagában nem képes elkülöníteni a doktrinálisan elkötelezett vallásosságot a kulturális kötődésen alapuló formáktól.

Végül a vallásos neveltetés nem általában a hitet, hanem inkább az aktív, intézményes vallásosságot követi le. A két elkötelezett típus egyformán 63-63 százalékban vallásos neveltetésű, szemben a *kulturálisan vallásosak* 21, a *privát hívők* 9,6 és a *szekulárisok* 1,6 százalékával. A *privát hívők* itt egy érdekes kivételt képeznek, hiszen a mintához képest magasabb keresztény hitük csak ritkán társul vallásos neveltetéssel. A keresztény hit tehát elsődleges vallási szocializáció hiányában is jelen lehet, ami felveti a másodlagos szocializációs hatások szerepét.⁶³ A vallásos neveltetés klaszterek közötti eltérései összhangban állnak azzal a korábban bemutatott folyamattal is, amely szerint a vallási átörökítés társadalmi bázisa szűkül, ami szerepet játszhat az olyan vallásossági formák elterjedtségében, amelyekben a hit, a gyakorlat és az intézményi kötődés nem feltétlenül jár együtt.

⁶⁰ Gyorgyovich–Pillók 2021; Rosta 2020.

⁶¹ Voas 2009.

⁶² Tomka 1998.

⁶³ Vö. Pusztai 2019; Gyorgyovich 2025.

Szinkretizmus az ifjúsági rétegben

Az előbbiekben a vallásosság dimenzióinak eltérő együttállásait láttuk. Most magának a hitnek a tartalmát vizsgáljuk meg, hogyan rendeződnek benne a keresztény és a nem keresztény elemek. A *patchwork* vagy *bricolage* vallásosság tézise szerint egyes hívők nem egyetlen hagyományra támaszkodnak, hanem saját igényeik szerint, kulturálisan kínált elemekből állítják össze világképüket.⁶⁴ Empirikus kérdésünk az, hogy ez a keveredés inkább a felekezet nélküliek és a vallástalanok sajátja-e, vagy a vallásos magba is benyúlik.

A 6 hittétel elfogadottsága (azokat véve „hívőnek”, akik inkább vagy teljes mértékben hisznek az adott tételben) önmagában is árulkodó. A keresztény tételek közül az istenhit a legelterjedtebb (42 százalék), ezt követi a mennyország (38 százalék) és a pokol (30 százalék); az ezoterikus tételek közül a lélekvándorlás vezet (34 százalék), majd a kabala (27 százalék) és a horoszkóp (24 százalék) következik.

A legbeszédesebb arány a lélekvándorlásé, ugyanis a fiatalok harmada hisz benne, ami gyakorlatilag a mennyország elfogadottságával azonos szint, és magasabb a pokolénál. Egy indiai eredetű, a keresztény tanítással nem összeegyeztethető hittétel tehát épp olyan elterjedt a fiatalok körében, mint a keresztény túlvilághit. Az átlagos elfogadott tételszám a három keresztény tételből 1,1, a három ezoterikusból 0,81 – vagyis az ezoterikus hit nem marginális jelenség, elfogadottsága nagyságrendileg a keresztényhez mérhető.

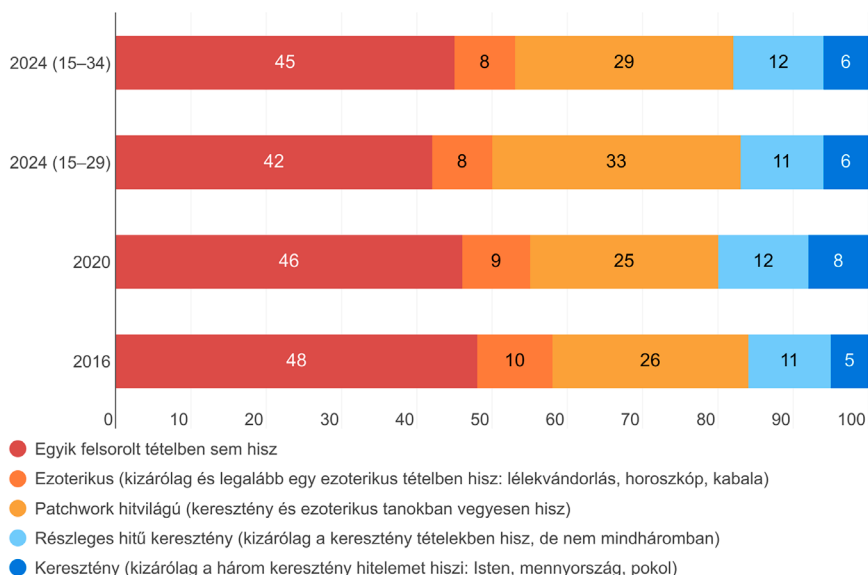
Amennyiben a kérdés az, hogy a két hitképzlet kioltja-e egymást vagy együtt jár, az adatfelvétel inkább az utóbbit mutatja, azaz a keresztény és az ezoterikus tételek száma erősen és pozitívan korrelál (Spearman-féle $\rho = 0,61$).⁶⁵ A kapcsolat iránya világos a vonatkozó kereszt táblából is. Akik egyetlen keresztény tételt sem fogadnak el, túlnyomórészt ezoterikusat sem (84 százalék). Akik viszont mindhárom keresztény tételben hisznek, közel négyötödük (79 százalék) legalább egy ezoterikus tételt is elfogad, több mint harmaduk (36 százalék) pedig mindhármat. Tehát minél több keresztény tételt vall valaki, annál valószínűbb, hogy ezoterikus elemeket is befogad. Ez nem a „bármit bármivel” típusú véletlenszerű keveredés képét rajzolja ki, hanem Saroglou⁶⁶ strukturált *bricolage*-ét, így az ezoterikus elemek nem a keresztény hit helyére lépnek, hanem egy keresztény magra rakódnak rá vagy azzal együtt jelennek meg.

⁶⁴ Wuthnow 1998; Hervieu-Léger 2000; Saroglou 2006.

⁶⁵ $p < 0,001$

⁶⁶ Saroglou 2006.

5. ábra: Hitvilágtípusok⁶⁷ (%)

Forrás: saját szerkesztés

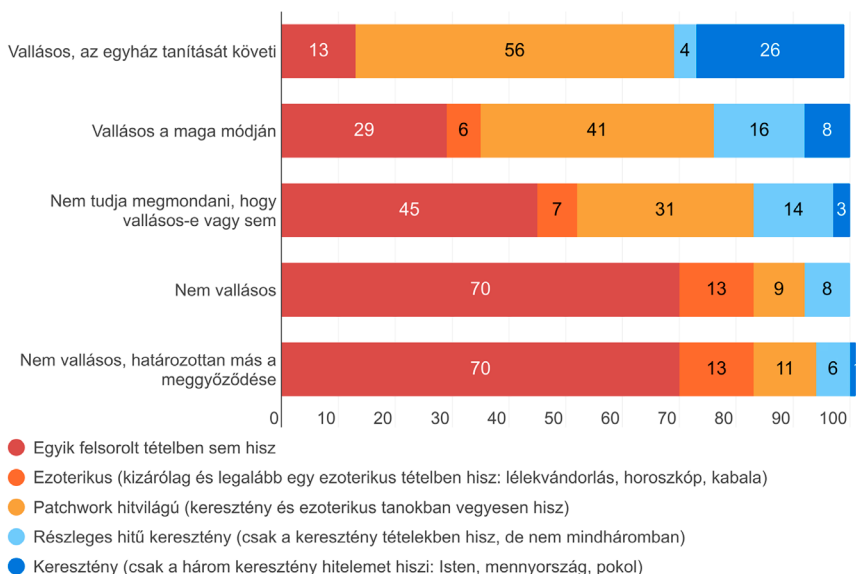
A keresztény és alternatív hitek két dimenzióját logikai alapon keresztezve öt hitvilágtípus különíthető el. Közülük a legnagyobb, de 2016 óta enyhe csökkenést mutató csoport a hat hittartalom egyikében sem hisz. A *patchwork* a legnépesebb hívőkategória: a fiatalok közel harmada (29 százalék) kevert, keresztény-ezoterikus hitvilágot vall. A keresztény hit – akár teljes (5,5 százalék), akár részleges (12 százalék) formában – ennél jóval ritkább. A kevert hit tehát nemcsak jelen van, hanem a fiatalok hívő rétegében ez a legelterjedtebb forma. A kizárólag ezoterikus hittel jellemezhetőek csoportja valamivel nagyobb a tisztán keresztény hit csoportjánál.

Következő kérdésünk, hogy mely vallási önbesorolásokhoz kapcsolódik leginkább a *patchwork* hitvilág. Az adatok azzal ellentétes mintázatot mutatnak, mint amit elsőre feltételeznénk, azaz a szinkretizmus nem a felekezet nélküliek vagy a vallástalanok, hanem éppen a magukat vallásosnak vallók körében a legelterjedtebb. A magukat egyházián vallásosnak, az egyház tanítását követőnek tartók körében a *patchwork* a leggyakoribb hitvilág (56 százalék), miközben a tisztán keresztény hit csak negyedüket (26 százalék) jellemzi. A „maga módján” vallásosaknál is a *patchwork* a leggyakoribb (41 százalék). A vallástalanoknál ezzel szemben a kevert hit ritka (9 százalék), nagy többségük semmiben sem hisz. Szembetűnő

67 Bázis: $n_{2016} = 1986$; $n_{2020} = 1937$; $n_{2024 [15-29]} = 863$; $n_{2024 [15-34]} = 1203$

az is, hogy a részleges hitű keresztények csoportja épp az egyház tanítását követők körében a legkisebb. Sokkal inkább jellemző erre a csoportra a két hitvilág összekapcsolódása, mint a kizárólag a keresztény palettáról történő válogatás.

6. ábra: Hitvilágtípusok megoszlása a különbözőképp vallásos fiatalok körében⁶⁸ (%)

Forrás: saját szerkesztés

Ugyanez a mintázat rajzolódik ki a felekezeti kötődés mentén. A *patchwork* hitvilág a *mainstream* felekezetekhez tartozók körében a leggyakoribb – a katolikusok 38, a reformátusok 54, az evangélikusok 61 százaléka kevert hitű –, miközben a felekezethez nem kötődők körében ritka (11 százalék). A szinkretizmus tehát nem a vallásosság hiányát, hanem egy sajátos formáját jelzi, és a vallásos önbesorolás, illetőleg a felekezeti kötődés erősödésével a kevert hitvilág előfordulása is gyakoribbá válik.

A jelenség legszemléletesebb egyedi esete a keresztény és a keleti túlvilágkép együttélése:⁶⁹ akik hisznek a mennyországban, azok kétharmada (68 százalék) a lélekvándorlásban is hisz, szemben a mennyországot el nem fogadók 13 százalékaival. Két, dogmatikailag egymással össze nem egyeztethető túlvilág-elképzelést tehát a mennyországban hívők többsége egyszerre tart fenn. A logikailag össze nem egyeztethető túlvilágképzetek együttélése ugyanakkor nem feltétlenül azt

⁶⁸ Bázis: $n_{2024 [15-34]} = 1203$

⁶⁹ Vö. Rosta 2020.

jelenti, hogy a válaszadók tudatosan vállalt ellentmondást tartanak fenn. Voas⁷⁰ népi heterodoxiának nevezi a mágiába, asztrológiába, reinkarnációba, babonákba, valamint egyes hagyományos keresztény tanokba vetett hit meglehetősen reflektálatlan kombinációját, és arra hívja fel a figyelmet, hogy a transzcendenciával kapcsolatos inkoherens elképzelések gyakran nem bírnak akkora jelentőséggel az ilyen hitvilággal rendelkezők számára, hogy összeegyeztetésük egyáltalán feladatként merülne fel. A vallásos hit, valamint az intézményes vallásosság korábban megismert típusait összekapcsolva a kép valamelyest világosabbá válik. Az ezoterikus hittételek elfogadottsága nem a vallásilag inaktívknál (*szekulárisak, kulturálisan vallásosak*), hanem éppen a hívő klasztereknél (*privát hívők, individualizált elkötelezettek*) a legmagasabb, és az *intézményes elkötelezettek* körében is számottevő.

3. táblázat: Az elfogadott ezoterikus hittételek átlagos száma és a *patchwork* hitvilágúak aránya a vallásossági klaszterekben⁷¹

Vallásossági klaszter	Ezoterikus tételek átlaga (0–3)	Patchwork hitvilágú (%)
Szekulárisak	0,25	0
Kulturálisan vallásosak	0,44	0
Privát hívők	1,71	76
Individualizált elkötelezettek	1,61	75
Intézményes elkötelezettek	1,24	53
Összesen	0,81	29

Forrás: saját szerkesztés

A tisztán keresztény hit mindenütt kisebbség, a legmagasabb arányban is csak az individualizált elkötelezettek 17 százalékát jellemzi. Az intézményi lehorgonyzás valamelyest mérsékli, de nem zárja ki a szinkretizmust, így a leginkább templomba járó, egyházhoz kötődő típusban is a kevert hitvilág a leggyakoribb.

A vallott ezoterikus tételek számának átlaga a klaszterek között erősen és szignifikánsan eltér.⁷² A páronkénti összehasonlítás⁷³ szerint mindhárom hívő klaszter átlagértéke szignifikánsan meghaladja a két alacsony hitű csoportét.⁷⁴ A hívő klasztereken belül a *privát hívők* és az *individualizált elkötelezettek* nem különböznek egymástól, és e két típusban a legmagasabb az ezoterikus tételek átlagos elfoga-

⁷⁰ Voas 2009.

⁷¹ Bázis: $n_{2024[15-34]} = 1155$

⁷² Mivel a szórások nem azonosak (Levene-teszt: $p < 0,001$), az omnibusz tesztre a Welch-féle robusztus F a mérvadó: $F(4, 354,88) = 113,10$; $p < 0,001$; a hatásméret nagy ($\eta^2 = 0,30$), a klasztertagság a fiatalok ezoterikus hitében mutatkozó szóródás közel harmadát magyarázza.

⁷³ Tamhane-féle T2, amelyet szintén az eltérő szórások indokolnak.

⁷⁴ $p < 0,001$

dottsága. Az intézményes elkötelezettek körében viszont szignifikánsan alacsonyabb az ezoterikus tételek elfogadottsága, mint a *privát hívőknél*,⁷⁵ míg az *individualizált elkötelezettektől* való eltérésük épp csak a szignifikanciahatár alatt marad.⁷⁶ Az intézményes típus ezoterikus hitszintje elmarad a *privát hívőkétől*, a két alacsony hitű csoportnál azonban így is jóval magasabb, és többségük (53 százalék) kevert hitvilágú.

A vallásosság dimenzióinak eltérő együttállása és a hittartalmak keveredése így módon egymással összefüggő mintázatként jelenik meg. A fiatalok körében az intézményes vallásosság visszaszorulása mellett a transzcendens hitek különböző formái továbbra is jelen vannak, tartalmuk pedig gyakran keresztény és ezoterikus elemeket is magában foglal. A vallásosság változása tehát nem írható le kizárólag annak visszaszorulásaként; az individualizált vallásossági formák és a szinkretikus hittartalmak egyaránt jelen vannak, ráadásul a kevert hitvilág nem a vallástalanok, hanem éppen a magasabb keresztény hitű csoportok körében az elterjedtebb.

Összegzés

Tanulmányunkban abból indultunk ki, hogy a vallás egyes formáinak visszaszorulása mellett azt is érdemes megvizsgálnunk, milyen formákat ölt a fennmaradó vallásosság. Az eredmények e kettős megközelítés indokoltságát mutatják. A fiatalok vallásossága nem írható le kizárólag csökkenésként, mivel az intézményes vallásosság gyengülése mellett a vallásosság dimenzióinak eltérő együttállásai és a hittartalmak keveredése is megfigyelhető.

A vallásosság klasszikus dimenziói, a felekezeti kötődés, a vallásgyakorlat és a hit nem minden esetben járnak együtt. A hitre, a gyakorlatra és a szubjektív önbesorolásra épülő tipológia öt típusa e dimenziók eltérő együttállásait mutatja, a klaszterezésbe be nem vont felekezeti kötődés pedig a típusok mentén szintén erősen differenciál, ami külső megerősítést ad az elkülönítésnek. A hit intenzitása nem kapcsolódik szükségszerűen a vallásgyakorlat intenzitásához, így a hasonló hitszint egymástól eltérő gyakorlati mintázatokkal társulhat. Az individualizált vallásosság elterjedtségének egyik legbeszédesebb jele a „maga módján” önbesorolás általános jellege, mert ez a kategória a vallásgyakorlatában legaktívabb és magas keresztény hitű csoportban is domináns, vagyis a fiatalok körében a vallásos önértelmezés legelterjedtebb, egyben erősen eltérő hit- és gyakorlati mintázatokat magában foglaló kategóriájává vált.⁷⁷ A *privát hívők* csoportja a davie-i „*believing without belonging*” mintázatához áll közel, jöllehet többségük névlegesen továbbra

⁷⁵ $p = 0,03$

⁷⁶ $p = 0,06$

⁷⁷ Voas 2009; vö. Tomka 1998.

is kötődik felekezethez, vagyis esetükben a kötődés kiüresedéséről, nem pedig hiányáról van szó. Ugyanakkor magas keresztény hitük csak ritkán társul vallásos neveltetéssel, ami arra utal, hogy az intézményes vallásosságtól történő eltávolodásuk – amennyiben korábban egyáltalán volt ilyen értelemben vett közelség – már a családon belüli korábbi generációk esetében megtörtént.

A hittartalmak vizsgálata szintén azt mutatja, hogy a keresztény és az ezoterikus hitek nem kioltják, hanem pozitívan kísérik egymást, a kevert, *patchwork* hitvilág pedig a fiatalok legelterjedtebb hívő formája. A keveredés nem tűnik véletlenszerűnek, azaz – Saroglou⁷⁸ strukturált *bricolage*-fogalmával összhangban – a keresztény hittételek elfogadása gyakran ezoterikus elemek elfogadásával társul. A legfontosabb eredmény viszont az, hogy a kevert hit nemcsak a „maga módján” vallásosak körében elterjedt, hanem az egyházasan vallásosak között még nagyobb arányban jelenik meg.

E két eredmény egymással is összefüggő képet rajzol ki. A fiataloknál a transzcendens hitek az intézményes vallásosság visszaszorulása mellett is számottevően jelen vannak, miközben a vallásosság formái individualizáltak, hittartalmak pedig gyakran szinkretikus mintázatokat mutatnak. Ez a helyzet sem a vallás egyszerű és valamennyi dimenzióra egyformán kiterjedő hanyatlásának képét, sem a vallás zavartalan fennmaradását nem igazolja, hanem inkább a hanyatlás és az átalakulás egyidejűségére utaló megközelítéseket támasztja alá.⁷⁹

Mindezzel együtt eredményeink sajátos limitációival együtt értelmezendők. Az átfogó vallási tipológia egyetlen, 2024-es keresztmetszetre és a vallási blokk egy 1155 fős almintájára épül. A klaszterezési eljárás feltáró jellegű, eredménye a változóválasztástól és a klaszterek számának meghatározásától is függ. Az eltérő operacionalizálási döntések a típusok közötti határokat is módosíthatják, ezért a feltárt klasztereket nem kőbe véssett csoportokként értelmezzük. Az átfogó vallásossági típusok időbeli változását jelen elemzésben közvetlenül nem vizsgálhattuk. A hittartalmak logikai tipológiája esetében ugyanakkor lehetőség nyílt az időbeli összehasonlításra, amely a kevert, szinkretikus hitvilág térnyerését mutatta. Az átfogó vallásossági tipológia időbeli dinamikájának vizsgálata módszertani okokból túlmutat jelen tanulmányunk keretein, ezzel együtt fontos további kutatási kérdést jelent.

⁷⁸ Saroglou 2006.

⁷⁹ Pollack–Rosta 2017; Rosta 2020.

- Ammerman, Nancy Tatom 2013: Spiritual but not religious? Beyond binary choices in the study of religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 52. évfolyam, 2, 258–278. <https://doi.org/10.1111/jssr.12024>
- Berger, Peter L. 2014: *The many altars of modernity: Toward a paradigm for religion in a pluralist age*. De Gruyter, Boston–Berlin. <https://doi.org/10.1515/9781614516477>
- Bognár, Bulcsu 2026: *Vallás és társadalom Európában: A társadalmi terek, a politikai diskurzus és a vallásosság kapcsolata*. L'Harmattan, Budapest. <https://doi.org/10.56037/978-615-7145-01-6>
- Bruce, Steve 2002: *God is dead: Secularization in the West*. Blackwell, Oxford.
- Cox, Harvey 1984: *Religion in the secular city: Toward a postmodern theology*. Touchstone, New York.
- Davie, Grace 1994: *Religion in Britain since 1945: Believing without belonging*. Blackwell, Oxford.
- Droogers, André 1989: Syncretism: The problem of definition, the definition of the problem. In Gort, Jerald – Vroom, Hendrik – Fernhout, Rein – Wessels, Anton (szerk.) *Dialogue and syncretism: An interdisciplinary approach*. Eerdmans – Rodopi, Grand Rapids – Amsterdam, 7–25. https://doi.org/10.1163/9789004669918_003
- Földvári, Mónika – Rosta, Gergely 1998: A modern vallásosság megközelítési lehetőségei. *Szociológiai Szemle*, 8. évfolyam, 1, 127–139.
- Glock, Charles Y. – Stark, Rodney 1965: *Religion and society in tension*. Rand McNally, Chicago.
- Gyorgyovich, Miklós 2020: Különböző generációk vallási attitűdjei. In Gyorgyovich Miklós (szerk.) *Vallásosság Magyarországon. Társadalomtudományi tanulmányok*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Gyorgyovich, Miklós 2022: Vallásosság és vallástalanság Magyarországon. *Erdélyi Társadalom*, 20. évfolyam, 1, 117–131. <https://doi.org/10.17177/77171.270>
- Gyorgyovich, Miklós 2025: *A generációk közötti vallási átöröklés mechanizmusai Magyarországon: A keresztény vallásosság hazai intergenerációs transzmissziója*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológia Doktori Iskola, Budapest.
- Gyorgyovich, Miklós – Pillók, Péter 2014: A vallásos fiatalok társadalmi státuszának változása. *Vigilia*, 79. évfolyam, 9, 650–660.
- Gyorgyovich, Miklós – Pillók, Péter 2021: A vallásosság alakulása az ifjúsági rétegben. In Székely, Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Enigma2001, Budapest, 237–254.
- Hámori, Ádám – Rosta, Gergely 2013: Youth, religion, socialization. Changes in youth religiosity and its relationship to denominational education in Hungary. *Hungarian Educational Research Journal*, 3. évfolyam, 4, 46–60. <https://doi.org/10.14413/HERJ2013.04.04>
- Hervieu-Léger, Danièle 2000: *Religion as a chain of memory*. Polity Press, Cambridge.

- László, Tamás 2020: A „közteslét” árnyalatai: Vallási képlékenység és képlékeny vallásosságúak. In Gyorgyovich, Miklós (szerk.) *Vallásosság Magyarországon. Társadalomtudományi tanulmányok*. Századvég Kiadó, Budapest, 119–179.
- Luckmann, Thomas 1967: *The invisible religion: The problem of religion in modern society*. Macmillan, New York.
- Martí, Gerardo 2015: Religious reflexivity: The effect of continual novelty and diversity on individual religiosity. *Sociology of Religion*, 76. évfolyam, 1, 1–13. <https://doi.org/10.1093/socrel/sru084>
- Pollack, Detlef – Rosta, Gergely 2017: *Religion and modernity: An international comparison*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198801665.001.0001>
- Pusztai, Gabriella 2019: Vallási szocializáció és hatásai. *Magyar Tudomány*, 180. évfolyam, 6, 834–843. <https://doi.org/10.1556/2065.180.2019.6.6>
- Pusztai, Gabriella – Demeter-Karászi, Zsuzsanna 2019: Vallási szocializáció vizsgálata fiatal felnőttekkel készített interjúk tükrében. *Szociológiai Szemle*, 29. évfolyam, 3, 80–97. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2019.3.4>
- Rosta, Gergely 2013: Hit és vallásgyakorlat. In Székely, Levente (szerk.) *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Kutatópont, Budapest, 316–330.
- Rosta Gergely 2020: Hungary – Continuing and changing trends and mechanisms of religious change. In Demmrich, Sarah – Riegel, Ulrich (szerk.) *Religiosity in East and West*. Springer VS, Wiesbaden, 99–117. https://doi.org/10.1007/978-3-658-31035-6_6
- Rosta, Gergely – Szvetelszky, Zsuzsanna – Sövegjártó, Virág 2024: Historical Changes in Childhood Religious Practice in Hungary: Integrating Quantitative and Qualitative Data Using a Mixed-Methods Approach. In Silverstein, Merrill – Gärtner, Christel – Brown, Maria T. (szerk.) *Religious Change and Continuity Across Generations: Passing on Faith in Families of Six European and North American Nations*. Lexington Books, Lanham (MD), 43–69. <https://doi.org/10.5040/9798881894924.ch-002>
- Rosta, Gergely – Szvetelszky, Zsuzsanna – Sövegjártó, Virág 2025: Transmission of religion across generations in Hungary. In Gärtner, Christel – Hennig, Linda – Müller, Olaf (szerk.) *Families and Religion: Dynamics of Transmission across Generations*. Campus Verlag, Frankfurt am Main – New York, 195–239.
- Saroglou, Vassilis 2006: Religious bricolage as a psychological reality: Limits, structures and dynamics. *Social Compass*, 53. évfolyam, 1, 109–115. <https://doi.org/10.1177/0037768606061581>
- Stewart, Charles – Shaw, Rosalind (szerk.) 1994: *Syncretism/anti-syncretism: The politics of religious synthesis*. Routledge, London.
- Stolz, Jörg – De Graaf, Nan Dirk – Hackett, Conrad – Antonietti, Jean-Philippe 2025: The three stages of religious decline around the world. *Nature Communications*, 16, 7202. <https://doi.org/10.1038/s41467-025-62452-z>
- Tomka, Miklós 1998: A vallásosság mérése (Módszertani tépelődések). In Máté-Tóth, András – Jahn, Mária (szerk.) *Studia religiosa. Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*. Bába és Társa, Szeged, 18–31.

- Voas, David 2008: The continuing secular transition. In Pollack, Detlef – Olson, Daniel V. A. (szerk.) *The Role of Religion in Modern Societies*. Routledge.
- Voas, David 2009: The rise and fall of fuzzy fidelity in Europe. *European Sociological Review*, 25. évfolyam, 2, 155–168. <https://doi.org/10.1093/esr/jcn044>
- Wilson, Bryan R. 1982: *Religion in sociological perspective*. Oxford University Press, Oxford.
- Wuthnow, Robert 1998: *After heaven: Spirituality in America since the 1950s*. University of California Press, Berkeley. <https://doi.org/10.1525/9780520924444>

